

הודאה בדבר שאינו יכול לכפור בו

הקדמה

דין תורה הוא, שמודה במקצת הטענה חייב שבועה, ואילו כופר הכל פטור משבועה. לדוגמא, ראובן טוען ששמעון חייב לו מאה שקל, ושמעון טוען שהוא חייב רק חמישים שקל. במקרה זה, שמעון חייב לשלם את הכסף שהוא מודה בו, ולהישבע שהוא לא חייב את הכסף שהוא כופר בו. לעומת זאת, אם ראובן טוען ששמעון חייב לו מאה שקל ושמעון טוען שהוא לא חייב כלום, הוא כופר הכל, ופטור משבועת התורה¹. בשיעור זה נדון בשיטת הרמב"ם, לגבי מקרים שבהם אפשר לומר שאין קשר בין החלק שהלווה מודה לחלק שהוא כופר. במקרים שאין קשר בין החלקים, יוצא שהלווה לא מודה במקצת הטענה, כי בטענה שהוא מודה - הוא מודה בכולה, ובטענה שהוא כופר - הוא כופר בכולה.

הגמרא

הילך

הגמרא² אומרת שיש מחלוקת מה הדין ב'הילך', כלומר כאשר הלווה הודה במקצת ושילם מיד את הכסף שהוא הודה בו³:

אמר רבי חייא, 'מנה לי בידך', והלה אומר 'אין לך בידי אלא חמישים זוז, והילך' - חייב, מאי טעמא? 'הילך' נמי כמודה מקצת הטענה דמי. [...] ורב ששת אמר: 'הילך' - פטור, מאי טעמא? כיון דאמר ליה 'הילך', הני זוזי דקא מודי בגוייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי, באינך חמשים הא לא מודי, הלכך ליכא הודאת מקצת הטענה.

רבי חייא אומר ש'הילך' חייב שבועה, כמו כל מודה במקצת. רב ששת אומר ש'הילך' פטור, כיוון שזה נחשב כאילו שהמלווה כבר החזיק את החמישים שהלווה הודה עליהם⁴, ולכן כל

¹ מדאורייתא מודה במקצת חייב שבועה וכופר הכל פטור משבועה. חכמים תקנו שכפור הכל ישבע שבועת היסט. יש הבדל בצורת ההשבעה בין שבועת מודה במקצת לשבועת היסט. מודה במקצת שנשבע אוחז בידו ספר תורה, ואילו בשבועת היסט הנשבע לא מחזיק בידו ספר תורה (רמב"ם, הלכות שבועות פרק י"א הלכה י"ג). ביעור זה נדון לגבי שבועת התורה, ולא נתייחס לשבועת היסט.

² בבא מציעא דף ד ע"א.

³ הרמב"ם כתב (בהלכות טוען ונטען פרק א' הלכה ג') ש'הילך' זה כאשר 'הודה' במקצת ונתנו מיד. כיוון ששיעור זה עוסק בשיטת הרמב"ם הסברנו את הגמרא כשיטתו. כשיטת הרמב"ם הסבירו גם הריטב"א (ד"ה אלא) וספר התרומות (שער ז' חלק ב' אות ד'). הגאונים (מובא ברשב"א ובר"ן), הרמב"ן (ד"ה והילך), הרשב"א (ד"ה אלא), הר"ן (ד"ה והילך) והנמוקי יוסף (דף ד ע"א מדפי הרי"ף ד"ה אמר) כתבו, שכל מקרה שהכסף ביד הלווה ומזומן להינתן נחשב 'הילך', גם לפני שהלווה נתן את הכסף בפועל. רש"י (ד"ה והילך) כתב, ש'הילך' זה כאשר הלווה עוד לא הוציא את הכסף, והוא נחשב עדיין ברשות המלווה. הראשונים (ראה רמב"ן, רשב"א, ריטב"א ור"ן) התקשו בביאור רש"י, שהרי 'מלווה להוצאה נתנה', והסבירו שדבריו נאמרו רק לגבי פקדון ולא לגבי הלואה.

⁴ הרמב"ן, הרשב"א, הר"ן והנמוקי יוסף כתבו, ש'הילך' זה כאשר הכסף שהלווה מודה בו מזומן להינתן בבית דין (ראה הערה 3). לפי זה, הכוונה במשפט 'הני זוזי דקא מודי בגוייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי' היא, שלמרות שהכסף עדיין אצל הלווה, זה נחשב כאילו שהמלווה כבר לקח אותו, כיוון שהוא כבר מזומן להינתן (כך הסביר הרמב"ן). לעומת זאת, לפי הרמב"ם, הריטב"א וספר התרומות, 'הילך' זה כאשר הלווה כבר נתן את הכסף למלווה בבית דין. לפי זה, נראה שהכוונה במשפט 'הני זוזי דקא מודי בגוייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי' היא, שכאשר הלווה נותן למלווה את המעות, זה נחשב כאילו שלפני התביעה בבית הדין המלווה החזיק את המעות, ולכן לא הייתה הודאה במקצת (כך הסביר ספר התרומות).

הדיון הוא על החמישים שהלווה כופר בהם, ובהם הוא כופר הכל. הגמרא⁵ מנסה להביא ראיה ש'הילך' פטור:

מיתיבי: 'סלעים' דינרין, מלוה אומר חמש ולוה אומר שלש - רבי שמעון בן אלעזר אומר, הואיל והודה במקצת הטענה ישבע. רבי עקיבא אומר, אינו אלא כמשיב אבדה ופטור. [...] טעמא דאמר שלש הא שתיים פטור, והאי שטר דקמודי ביה הילך הוא, ושמע מינה הילך פטור! [...] לעולם שתיים פטור והילך חייב, ושאי הכא דקא מסייע ליה שטרא. אי נמי, משום דהוה ליה שטר שעבוד קרקעות ואין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות.

בברייתא מדובר על מקרה שכתוב בשטר שהלווה לוה 'סלעים', ולא כתוב כמה, והלווה טוען שהחוב הוא שלושה סלעים והמלווה טוען שהחוב הוא חמשה סלעים. במקרה זה, רבי שמעון בן אלעזר אומר שהלווה חייב שבועה מדין מודה במקצת, ורבי עקיבא אומר שהלווה פטור כיוון שהוא כמשיב אבדה. הגמרא לומדת מברייתא זו, שאם במקרה זה הלווה היה טוען שהוא חייב רק שני סלעים, שאותם מוכח מהשטר שהוא חייב - הוא היה פטור משבועה. הגמרא אומרת שהשטר שהלווה מודה בו זה כמו 'הילך', ולכן מוכח מכאן ש'הילך' פטור, וקשה על רבי חייא.

הגמרא מתרצת את שיטת רבי חייא, שבאמת סתם ככה 'הילך' חייב, אבל כאן יש סיבה מיוחדת לפטור, כיוון שיש שטר שמסייע ואומר שהחוב הוא שניים, שהרי המילה 'סלעים' מראה שהלווה חייב שניים⁶. הגמרא מביאה עוד תירוץ, שבשטר פטור כיוון שזה כפירת שעבוד קרקעות. יש דין שמודה במקצת קרקעות, או מודה בקרקעות וכופר בממון אחר - פטור משבועה⁷. שטר יש בו שעבוד קרקעות להלוואה, ולכן מי שמודה על מה שכתוב בשטר - פטור משבועה, כי הוא נחשב כמו מי שהודה בקרקעות וכפר בממון אחר.

עיון בשיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם

הרמב"ם פסק כרב ששת ש'הילך' פטור⁸:

הטוען מטלטלין על חברו וכפר בכל ואמר לא היו דברים מעולם, או שהודה במקצת ונתנו מיד, ואמר 'אין לך בידי אלא זה והא לך', [...] בכל אלו פטור משבועת התורה.

הרמב"ם פסק שכופר הכל, או מודה במקצת שנתן את מה שהוא מודה בו מיד ואמר 'הילך' - פטור משבועת התורה. נראה שהרמב"ם בכוונה מצמיד את כופר הכל ל'הילך', כיוון שהסיבה ש'הילך' פטור היא מפני שהוא נחשב כופר הכל. כאשר הלווה נתן מיד את מה שהוא

⁵ בבא מציעא דף ד ע"ב.

⁶ רבינו חננאל (ד"ה ופרקינ לעולם), רש"י (ד"ה ושאי), והר"ן (ד"ה רבי עקיבא), פירשו שכיוון שהשטר מסייע ללווה זה מחזק את האפשרות שהוא דובר אמת, ולכן לא מצריכים אותו להישבע. לעומת זאת, תוספות רבינו פרץ (ד"ה אלא) מסביר, שכיוון שכאן השטר מסייע למלווה בזה שהלווה חייב לו שתיים, יוצא שהתביעה היא רק על שלוש, ובהם הלווה כופר הכל. לכאורה קשה על רבינו פרץ, הרי גם ב'הילך' יש דיון רק על הכסף שהלווה לא שילם עדיין, ובכל זאת רבי חייא מחייב שבועה. נראה שלפי רבינו פרץ יש הבדל בין 'הילך' לשטר שכתוב בו 'סלעים'. ב'הילך' המלווה תבע את כל הכסף ורק בבית דין הלווה סגר את הדיון על החלק שהוא הודה בו. לכן, לפי רבי חייא הלווה נחשב מודה במקצת. לעומת זאת, בשטר שכתוב בו 'סלעים' כבר לפני התביעה הייתה הוכחה שהלווה חייב שניים, ממילא יוצא שהמלווה כלל לא תבע את השתיים שכתובים בשטר, ובשלוש שלא כתובים בשטר הלווה כפר הכל, ולכן שם גם לפי רבי חייא פטור.

⁷ דין זה הובא ברמב"ם בהלכות טוען ונטען פרק ה' הלכה א'.

⁸ בהלכות טוען ונטען פרק א' הלכה ג'. וכן פסקו הרי"ף (דף ד ע"א), תוספות (דף ד ע"א ד"ה ורב ששת) ושאר הראשונים, וכן פסק השו"ע (חושן משפט סימן פ"ז סעיף א').

הודה, יוצא שהתביעה נשארה רק על החלק שהוא כופר בו, ובחלק זה הוא כופר הכללי. נראה את פסק הרמב"ם לגבי מודה במה שכתוב בשטר⁹:

אין מודה במקצת חייב שבועה עד שיודה בדבר שאפשר לו לכפור בו. כיצד? מי שטען חבירו ואמר 'מאה דינרין יש לי אצלך חמשים שבשטר זה וחמשים בלא שטר', 'אין לך בידי אלא חמשים שבשטר' - אין זה מודה במקצת, שהשטר לא תועיל בו כפירתו, והרי כל נכסיו משועבדין בו, ואפילו כפר בו היה חייב לשלם, לפיכך נשבע היסת על החמשים. שטר שכתוב בו 'סלעים', ולא הזכיר מנין, מלוה אומר 'חמש סלעים שיש לי בידך הם הכתובים בו', והלווה אומר 'אין לך בידי אלא שלש והם הכתובים בשטר' - אף על פי שאין מחיבין אותו בשטר זה אלא שתיים והרי הודה בסלע שאפשר לו לכפר בה, הרי זה פטור, מפני שהוא כמשיב אבדה.

הרמב"ם מחדש שמודה במקצת חייב שבועה דווקא כאשר הוא הודה בדבר שהוא היה יכול לכפור בו. הדוגמה שהרמב"ם מביא למקרה זה היא, שהמלווה טוען שהוא הלווה מאה, חמישים עם שטר וחמישים בלי שטר, והלווה מודה רק בחמישים שיש עליהם שטר. במקרה זה, הלווה פטור משבועה שהרי הודה בממון שלא היה יכול לכפור בו. אחרי זה, הרמב"ם מביא את המקרה שהופיע בגמרא לגבי שטר שכתוב בו 'סלעים' ולא כתוב כמה, הלווה טוען שהוא חייב שלוש והמלווה טוען שהוא הלווה לו חמש. הרמב"ם פוסק כרבי עקיבא, שהלווה פטור משבועה כיוון שהוא משיב אבדה, למרות שהוא הודה בדבר שהוא היה יכול לכפור בו, שהרי מהשטר היו מחייבים אותו לשלם רק שני סלעים.

קושיות על הרמב"ם

הגמרא אמרה שאם כתוב בשטר 'סלעים' והלווה הודה בשניים - הוא פטור משבועה. בגמרא היו שלוש אפשרויות להסביר למה הוא פטור משבועה. אפשרות ראשונה, שכאשר הלווה מודה במה שכתוב בשטר זה נחשב 'הילך', ולפי רב ששת 'הילך' פטור. אפשרות שנייה, כיוון שהשטר מסייע לזה שהחוב הוא שני סלעים, שהרי סתם ככה סלעים הכוונה שניים. אפשרות שלישית, ששטר זה שעבוד קרקעות ואין נשבעים על שעבוד קרקעות. הרמב"ם אמר, שאם הלווה מודה בחמישים שבשטר וכופר בחמישים על פה - הוא פטור משבועה, כיוון שהוא הודה בדבר שאינו יכול לכפור בו.

צריך להבין, למה הרמב"ם דיבר על מקרה של חמישים בשטר וחמישים על פה שלא כתוב בגמרא, ולא על המקרה שמופיע בגמרא, שיש שטר שכתוב בו 'סלעים' והלווה מודה בשניים. בנוסף לכך, קשה למה הרמב"ם לא כתב שמודה במה שכתוב בשטר פטור מאחת הסיבות שכתובות בגמרא¹¹, אלא הביא סיבה חדשה, שמודה במה שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה. בנוסף לכך, לא ברור מאיפה הרמב"ם למד שהודאה בדבר שאינו יכול לכפור בו לא נחשבת הודאה¹². בנוסף לכך, אם מי שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו לא נחשב מודה

⁹ מי שמעיין בהלכה זו ברמב"ם רואה שבכל המקרים שמופיעים שם סיבת הפטור היא, שהלווה נחשב כופר הכל.
¹⁰ הלכות טוען ונטען פרק ד' הלכות ד'-ה'.

¹¹ הקושיה היא למה הרמב"ם לא הסביר שהפטור כאן הוא מצד הסביר שהפטור כאן הוא מצד שעבוד קרקעות או מצד 'הילך', אבל אין קושיה למה הרמב"ם לא הסביר שהפטור כאן הוא מצד הסיוע של השטר לטענה של הלווה, שהרי במקרה זה השטר אינו מסייע ללווה. כאשר בשטר כתוב 'סלעים' והלווה טוען שהוא חייב שניים, השטר מסייע לו, כיוון שסתם כך 'סלעים' זה שניים, ואם החוב היה יותר משני סלעים היה צריך לכתוב את זה במפורש. לעומת זאת, במקרה של חמישים בשטר וחמישים על פה, המלווה אינו טוען שבשטר יש חוב של יותר מחמישים, אלא שחזן ממה שכתוב בשטר יש עוד חוב של חמישים על פה. במקרה זה השטר לא מסייע, כיוון שאין ממנו הוכחה לשאלה האם היה עוד חוב. [ראה הערה 6, שם הבאנו את הסבר רבינו פרץ שהסיוע של השטר גורם שלא נפתח דיון על מה שהשטר מסייע. לפי זה, אפשר לומר שהרמב"ם הביא את התירוץ הזה של הגמרא. ראה עוד בעניין זה בהערה 16].

¹² בפשטות לחידוש של הרמב"ם, שמודה במה שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה, יש נפק"מ להלכה. לפי ההסבר של הגמרא שמודה בשטר פטור כיוון שיש בו שעבוד קרקעות, משמע שמודה בשטר שנכתב בכתב ידו בנאמנות יהיה חייב שבועה, כיוון שאין בו שעבוד קרקעות (וכן כתבו הרמב"ם [מובא בריטב"א], הריטב"א [דף ד ע"ב ד"ה מיתיבי] והר"ן [שם

במקצת, לא מובן איך הגמרא הקשתה משטר על רבי חייא, הרי שם הלווה מודה בדבר שאינו יכול לכפור בו¹³.

הקשר בין 'סלעים' ל'הילך'

לפני שנסביר את שיטת הרמב"ם נקשה קושיה על הגמרא. הגמרא אמרה שכאשר בשטר כתוב 'סלעים' והלווה מודה שהוא חייב שני סלעים, זה כמו 'הילך'. צריך להבין, מה הקשר בין מקרה זה לבין 'הילך'? ב'הילך' הלווה כבר פרע חלק מהחוב, ולכן אפשר לומר שעכשיו הוא נחשב כופר הכל. לעומת זאת, כאשר בשטר מוכח שהלווה חייב שניים, הוא לא פרע אותם והוא עדיין מודה במקצת, ולכן לכאורה זה לא דומה ל'הילך'¹⁴.

ד"ה אי נמי]]. לעומת זאת, לפי הרמב"ם נראה שמודה בכתב ידו בנאמנות יהיה פטור, שהרי הוא אינו יכול לכפור בו אפילו על ידי טענת 'פרעתי'.

אמנם נפק"מ זו לא כל כך פשוטה, כיוון שיש מחלוקת מה דעת הרמב"ם לגבי מודה בכתב ידו בנאמנות. לפי הר"ן (שם), הנמוקי יוסף (דף ב ע"ב מדפי הר"ף ד"ה דהוה ליה), הסמ"ע (חו"מ סימן פ"ח ס"ק נ"ד) והש"ך (שם ס"ק נ"א), דעת הרמב"ם היא, שמודה בכתב ידו שיש בו נאמנות - פטור [וכן הבינו הסמ"ע והש"ך בדעת המגיד משנה]. לעומת זאת, לפי הבדק הבית (שם), הלחם משנה, הט"ז (חו"מ סימן ל"א סעיף ב') והגר"א (חו"מ סימן פ"ח ס"ק נ"ז), גם הרמב"ם סובר שבכתב ידו בנאמנות יהיה חייב. לדעתם, הרמב"ם פטור מודה במה שאינו יכול לכפור בו, דווקא כאשר יש גם שעבוד קרקעות [ראה הערה 14]. הלחם משנה לומד את זה מכך שהרמב"ם כתב 'וכל נכסיו משועבדים לו'.

קשה על הדעה שהרמב"ם מחייב בכתב ידו בנאמנות, שהרי בתחילת ההלכה הוא כתב באופן כללי שמודה במה שאינו יכול לכפור בו פטור, והוא לא הגביל את הכלל הזה למקרה שיש שעבוד קרקעות. בנוסף לכך, אם הפטור היה מצד שעבוד קרקעות, הרמב"ם היה צריך לכתוב 'וכל קרקעותיו משועבדות', שהרי הפטור הוא מצד זה שאין נשבעים על הקרקעות. לכן, נראה שיותר פשוט לומר שהרמב"ם פטור מודה בכתב ידו שיש בו נאמנות. ננסה להבין, אם הרמב"ם פטור מודה בדבר שאינו יכול לכפור בו גם בלי שעבוד קרקעות, למה הוא הזכיר את זה ש'כל נכסיו משועבדים'? המגיד משנה הסביר, שהרמב"ם כתב שהנכסים משועבדים כדי להדגיש שהמלווה אינו יכול לטעון 'פרעתי', ולכן אין לו דרך לכפור בחוב. המשנה למלך הסביר, שהרמב"ם כתב 'וכל נכסיו משועבדים בו', כדי להסביר למה במקרה זה אין פטור מצד שעבוד קרקעות, שהרי יש גם אפשרות לגבות את החוב ממטלטלים, וממילא יש כאן דיון על כלים וקרקעות. על הסבר המגיד משנה קצת קשה, למה הרמב"ם לא הזכיר במפורש שהלווה לא יכול לטעון פרעתי במקום לכתוב שהנכסים משועבדים. גם בהסבר המשנה למלך יש קושי, שהרי הרמב"ם כותב שהנכסים משועבדים בתור הסבר למה הלווה פטור משבועה, וקשה לומר שכוונתו להסביר למה אין כאן פטור מצד שעבוד קרקעות.

לכן, נראה שהרמב"ם מדבר על שעבוד כל הנכסים שברשות הלווה להלוואה (שקיים בכל הלוואה), ולא מדבר על שעבוד הקרקעות שיצאו מרשות הלווה (ששייך רק בהלוואה עם שטר). לפי זה, הרמב"ם הזכיר את השעבוד נכסים כאן, כדי להסביר למה החיוב כבר קיים ואין מה לדון עליו, ולכן מסתכלים עליו כגבוי לעניין מודה במקצת. כאשר יש שטר הלווה לא יכול לכפור במה שכתוב בו, וממילא הוא גם לא יכול לכפור בזה שהנכסים שלו משועבדים למלווה, לכן יוצא שהחיוב על החמישים שבשטר כבר קיים, והוא כבר קצת כגבוי. אם לא היה שעבוד נכסים של הלווה להלוואה, כל החיוב להחזיר אותה היה בגדר מצווה על הלווה, וזה לא היה משהו שקשור למלווה, ואז לא היינו מסתכלים על חיוב בשטר כמשהו שהוא כאילו קצת גבוי. לכן, הרמב"ם מדגיש כאן שיש שעבוד נכסים להלוואה, ולכן כאשר יש הלוואה שהלווה לא יכול לכפור בה היא נחשבת כבר כגבויה לעניין מודה במקצת.

¹³ קושיה זו היא לפי הסבר המגיד משנה (הלכות טוען ונטען פרק ד' הלכה ד', [כך הבינו הלחם משנה את דבריו]), שהבין שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה, כיוון שהודאה בדבר שאינו יכול לכפור בו לא נחשבת הודאה, וממילא בפשטות גם רבי חייא אמור להסכים עם זה. לעומת זאת, הלחם משנה (שם), הש"ך (חו"מ סימן ל"א סעיף קטן ב') וקצות החושן (שם ס"ק א') הסבירו, שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה, כיוון שכאשר אינו יכול לכפור בחוב זה כמו 'הילך'. לפי זה, מובן שהגמרא מקשה על רבי חייא משטר ששם הלווה אינו יכול לכפור בו, כיוון שהפטור של אינו יכול לכפור בו משבועה הוא רק לפי מי שאומר ש'הילך' פטור, ולפי רבי חייא 'הילך' חייב. בנוסף לכך, מובן מאיפה הרמב"ם הביא את הסיבה שאינו יכול לכפור בו, שהרי זו כוונת הגמרא כאשר היא אומרת ששטר דומה ל'הילך' בקושיה על רבי חייא [ראה מה שנתן על קושיות אלו בהמשך המאמר]. על הסבר זה קשה, למה הרמב"ם לא מזכיר בהלכה זו את הדיון של 'הילך', הרי זו סיבת הפטור במודה במה שאינו יכול לכפור בו. מזה שהרמב"ם כתב סתם 'אין מודה במקצת חייב שבועה עד שיודה בדבר שאפשר לו לכפור בו' ולא כתב 'הרי זה כמו הילך ופטור', נראה כמו הסבר המגיד משנה שכאשר הלווה אינו יכול לכפור בחוב, ההודאה לא נחשבת הודאה.

¹⁴ הרשב"א הסביר ש'הילך' הכוונה שהתשלום מזומן להינתן [ראה הערה 3]. לפי זה, הוא הסביר ששטר הוא 'הילך' כיוון שיש ללווה קרקעות מזומנות להינתן (בדומה לזה כתבו רש"י [ד"ה טעמא] והריטב"א [ד"ה מיתבי]). לשיטת הרמב"ם, ש'הילך' הכוונה שהלווה נתן את הכסף שהוא הודה בו, קשה למה הגמרא חשבה לדמות בין 'הילך' לשטר? מה הקשר ביניהם? הלחם משנה (טוען ונטען פרק ד' הלכה ד') מסביר ששטר דומה ל'הילך' כיוון שגם אינו יכול לכפור בו וגם הקרקעות משועבדות (הוא מבין שכוונת הרמב"ם במילים 'כל נכסיו משועבדין בו' לשעבוד קרקעות [ראה הערה 12]). כאשר הלווה אינו יכול לכפור בחוב וגם הקרקעות שלו משועבדות, זה נחשב כאילו שהמלווה כבר לקח את הקרקע, ולכן זה כמו 'הילך'. לפי זה הוא כותב, שלפי מי שאומר ש'הילך' פטור, מודה בשטר פטור דווקא כאשר גם אינו יכול לכפור בו וגם כל הנכסים משועבדים בו. כל מה שהגמרא כתבה שמודה בשטר פטור כיוון שהקרקעות משועבדות בו, זה רק תירוץ למי שאומר

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +גוף עברי (lairA), גופן עברית ושפות אחרות: +גוף עברי (lairA)

על פי דברי הרמב"ם לגבי דבר שאינו יכול לכפור בו, אפשר להסביר את הקשר בין שטר שכתוב בו 'סלעים' לבין 'הילך'. הרמב"ם כתב שכאשר לווה מודה בדבר שאינו יכול לכפור בו הוא לא נחשב מודה במקצת. בפשטות נראה שהכוונה היא, שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו נחשב כמו כופר הכל, כיוון שלא נפתח כלל דיון לגבי מה שהוא הודה בו. בית הדין לא מתייחס לתביעה של הכסף שבשטר, כיוון שהחיוב שם ברור כבר לפני הדיון. לפי זה, אפשר להבין למה שטר שכתוב בו 'סלעים' נחשב כמו 'הילך'. ב'הילך' נפתח דיון על כל הכסף, אבל מצד הפסק דין, בית הדין לא צריך לפסוק שהלווה חייב את מה שהוא הודה בו, שהרי הוא כבר שילם את זה. בדומה לזה, בשטר שכתוב בו 'סלעים' נפתח דיון על החוב שבשטר, שהרי יש ויכוח כמה סלעים הלווה חייב. בכל זאת, בית הדין לא צריך לפסוק את זה שהלווה הודה בשניים, שהרי דבר זה מוכח מהשטר ואי אפשר לכפור בו.

בשביל להבין יותר טוב את הקשר בין 'הילך' לשטר שכתוב בו 'סלעים', ננסה להבין מה המחלוקת לגבי 'הילך'. אם הלווה היה פורע את מה שהוא מודה בו לפני הדיון בבית הדין, ברור שגם לפי רבי חייא הוא היה פטור משבועה, כיוון שבדיון בבית הדין הוא כבר כופר הכל. המחלוקת בין רבי חייא לרב ששת היא במקרה שנפתח דיון בבית הדין על כל הכסף, ותוך כדי הדיון הלווה שילם את מה שהוא הודה בו. לפי רבי חייא כיוון שנפתח דיון על כל הכסף, הלווה נחשב מודה במקצת. ואילו לפי רב ששת, כיוון שבית הדין אינו צריך לפסוק את זה שהלווה חייב את מה שהוא הודה בו, ההודאה לא נחשבת חלק מהדיון.

כאשר הלווה מודה בחמישים שבשטר זה כמו כופר הכל, ולכל הדעות הוא פטור משבועה, כיוון שלא נפתח בכלל דיון לגבי החמישים שבשטר. לעומת זאת, כאשר כתוב בשטר 'סלעים' והלווה מודה בשניים זה כמו 'הילך', כיוון שמצד אחד נפתח דיון לגבי החוב שבשטר, ומצד שני בית הדין לא צריך לפסוק שהלווה חייב שני סלעים, שהרי זה מוכח מהשטר¹⁵. לפי רבי חייא, כיוון שנפתח דיון על הכסף והלווה מודה בחלק ממנו - הוא נחשב מודה במקצת, ואילו לפי רב ששת כיוון שבית הדין לא צריך לפסוק את ההודאה של הלווה, ההודאה לא נחשבת כחלק מהדיון בבית הדין, והלווה פטור משבועה¹⁶.

המקור של חמישים בשטר וחמישים על פה

לפי מה שהסברנו, אפשר להבין מאיפה הרמב"ם למד שמודה במה שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה. הגמרא הביאה מקרה שכתוב בשטר 'סלעים' והלווה מודה בשני סלעים ורצתה להוכיח ממנו ש'הילך' פטור, כיוון שהמקרה הזה דומה ל'הילך'. מזה שהגמרא אמרה שמקרה זה דומה ל'הילך', הרמב"ם למד שסתם כך כאשר החיוב במה שכתוב בשטר ברור, ולא נפתח כלפיו שום דיון, הלווה פטור משבועה. אם נאמר שהודאה במה שאינו יכול לכפור בו נחשבת

¹⁵ ש'הילך' חייב, אבל מי שאומר ש'הילך' פטור, סובר שמודה בשטר פטור דווקא כאשר גם אינו יכול לכפור בו וגם הקרקעות משועבדות ואז זה כמו 'הילך' [ראה הערות 12 ו 21].

¹⁶ כאשר יש חמישים בשטר וחמישים על פה, המלווה ייגבה את החמישים שבשטר גם בלי בית דין. לעומת זאת, כאשר יש שטר שכתוב בו 'סלעים', המלווה לא יגבה את שני הסלעים בלי דיון בבית דין, שהרי הלווה יבקש ממנו לקרוע את השטר אחרי התשלום של שני הסלעים, והוא לא יסכים כי הוא אומר שהלווה חייב לו חמישה סלעים. לכן, כאשר כתוב בשטר 'סלעים' זה נחשב שנפתח דיון על כל החוב שבשטר. בכל זאת, בית הדין לא צריך לפסוק שהלווה חייב שניים, שהרי דבר זה מוכח מהשטר, והמלווה היה יכול לגבות אותם גם בלי הדיון (אם הוא יהיה מוכן לקרוע את השטר אחר כך).

¹⁶ מה שכתבנו כאן זה לפי הבנת רוב הראשונים שכוונת התירוץ 'מסייע ליה שטרא', זה שהשטר מסייע ללווה ופוטור אותו משבועה. רבינו פרץ פירש, שהכוונה של התירוץ 'מסייע ליה שטרא' היא, שהשטר מסייע למלווה ומוכיח את החיוב של הלווה בשני סלעים, ולכן במקרה זה רבי חייא מודה שאין חיוב שבועה [ראה הערה 6]. לפי פירוש זה, נראה שהגמרא בה"א חשבה שלפי רבי חייא עיקר השאלה היא האם נפתח דיון על החוב או לא, ולכן בשטר שכתוב בו 'סלעים' רבי חייא אמור לחייב, כי נפתח דיון על החוב. התירוץ 'מסייע ליה שטרא' בא לומר, שעיקר מה שמעניין את רבי חייא זה מה היה אפשר להוכיח לפני הדיון. אם כבר לפני הדיון היה אפשר לדעת שבית הדין לא יזדקק לפסוק את זה שהלווה חייב שניים, רבי חייא מודה שזה לא נחשב שנפתח דיון על זה. אמנם לפי שאר הראשונים הגמרא לא חילקה כך, כיוון שהכי פשוט זה לחלק בין מתי שנפתח דיון למתי שלא נפתח דיון.

הודאה, לא יהיה ברור הקשר בין שטר שכתוב בו 'סלעים' ל'הילך', שהרי ב'הילך' הכסף שעליו דנים שולם כבר ובשטר שכתוב בו 'סלעים' עדיין יש חוב. הקשר בין שטר שכתוב בו 'סלעים' ל'הילך' נובע מזה שכאשר אין דיון על ממון כי החיוב בו ברור, זה כמו שאין דיון על ממון כי שילמו אותו.

לפי זה נראה שהרמב"ם הביא את המקרה של חמישים בשטר וחמישים על פה, כדי לדבר על המקרה הבסיסי של מודה במה שאינו יכול לכפור בו. אם הוא היה מביא את המקרה של שטר שכתוב בו 'סלעים' הוא היה צריך להסביר שהפטור הוא גם בגלל שני סיבות, גם בגלל שמודה במה שאינו יכול לכפור בו לא נחשב מודה במקצת וגם בגלל 'הילך'. כיוון שהרמב"ם רצה ללמד כאן את הדין של מודה במה שאינו יכול לכפור בו, הוא הביא דוגמא שקשורה לדין הזה בלבד. נעשה טבלה לסיכום:

האם נפתח דיון על הכסף שהלווה מודה בו?	דוגמה שבה הלווה שילם בפועל	דוגמה שבה הלווה לא יכול לכפור בחיוב שלו	האם הכסף שהלווה מודה בו נחשב חלק מהדיון?
רמה א' - לא נפתח דיון על מה שהלווה מודה בו.	הלווה שילם לפני הדיון את הכסף שהוא מודה בו.	יש שטר חוב על מה שהלווה מודה בו.	לכל הדעות מה שהלווה הודה בו לא נחשב חלק מהדיון.
רמה ב' - נפתח דיון על הממון שהלווה מודה בו אבל בית הדין לא צריך לפסוק שהלווה חייב.	הלווה שילם תוך כדי הדיון את הכסף שהוא מודה בו ('הילך').	יש שטר שכתוב בו 'סלעים', והלווה מודה בשני סלעים.	לפי רבי חייא מה שהלווה הודה נחשב כחלק מהדיון, ולפי רב ששת לא.

שעבוד קרקעות

שאלנו למה הרמב"ם לא כתב שמי שמודה בחמישים שבשטר פטור משבועה, מהסיבות שהגמרא אמרה. לפי מה שהסברנו, מובן למה הרמב"ם לא כתב שסיבת הפטור במקרה של חמישים בשטר וחמישים על פה היא 'הילך', שהרי 'הילך' קשור למקרה שכתוב בשטר 'סלעים' ונפתח דיון על השטר, אבל המקרה של חמישים בשטר וחמישים על פה דומה לכופר הכל, כיוון שכלל לא נפתח דיון על השטר, וגם רבי חייא מודה שפטור. גם הסיבה שהשטר מסייע לא שייכת במקרה זה, שהרי השטר לא מסייע לזה שאין חוב אחר בעל פה¹⁷. נשאר לנו להבין, למה הרמב"ם לא כתב שמי שמודה בחמישים שבשטר פטור, בגלל ששטר זה שעבוד קרקעות? הרי הגמרא אמרה ששעבוד קרקעות היא סיבה לפטור משבועה.

כאשר מעיינים בכמה דינים ברמב"ם נראה שהוא לא פסק את זה ששעבוד קרקעות פוטר משבועה¹⁸. בכל הלכות טוען ונטען הרמב"ם לא מזכיר את זה שמודה במה שיש בו שעבוד קרקעות פטור משבועה, גם כאשר הוא מונה את המקרים בהם אין שבועת מודה במקצת¹⁹.

¹⁷ ראה הערה 11.

¹⁸ כך נראה שהבינו הלחם משנה (הלכות טוען ונטען פרק ד' הלכה ד' [הלחם משנה כתב ששעבוד קרקעות בלבד לא פוטר משבועה, אלא רק כאשר יש גם שעבוד קרקעות וגם אינו יכול לכפור בו - פטור משבועה]), מרכבת המשנה (הלכות עדות פרק כ"ב הלכה ב') והמשנה למלך (הלכות אישות פרק ט"ז הלכה כ"ה). אמנם יש אחרונים שהבינו שהרמב"ם פסק את הפטור של שעבוד קרקעות. כך נראה שהבינו הכסף משנה (הלכות עדות פרק כ"ב הלכה ב'), הש"ך (חו"מ סימן ל"א ס"ק ב'), הסמ"ע (שם ס"ק ה'), הב"ח (שם ס"ק ב'), הגר"א (שם ס"ק ד') וקצות החושן (שם ס"ק א'). [בדעת המגיד משנה יש מחלוקת איך הוא הבין את דעת הרמב"ם (ראה הערה 36).]

¹⁹ הלכות טוען ונטען פרק ה' הלכה א'.

בנוסף לכך, יש כמה מקרים שיש בהם שעבוד קרקעות והרמב"ם פוסק שחייב שבועה²⁰. קשה, למה הרמב"ם לא פסק ששעבוד קרקעות פוטר משבועה? הרי זה גמרא מפורשת.

כדי להבין את זה נראה קצת מדיני מודה במקצת בקרקעות. דין תורה שאין נשבעים שבועת מודה במקצת על הקרקעות²¹. כאשר יש תביעה על כלים וקרקעות, אם הלווה מודה בכלים וכופר בקרקעות או מודה בקרקעות וכופר בכלים - הוא פטור משבועה, כיוון שלא נשבעים על הקרקעות. לעומת זאת, כאשר מישוה מודה במקצת כלים ובמקצת קרקעות הוא חייב שבועה. נראה שהסברא של זה היא, שאנחנו מפרידים את הדיון על הקרקעות מהדיון על הכלים, וכאשר בדיון על הכלים הלווה מודה במקצת - הוא חייב שבועה.

כאשר דנים על חוב שנמצא בשטר, יש שני דיונים. דיון אחד - כמה הלווה חייב, ודיון שני - כמה קרקעות השתעבדו לחוב. הדיון הראשון הוא דיון על כסף, והדיון השני הוא דיון על קרקעות. נראה שהרמב"ם סבר שכאשר הלווה מודה בחוב שיש עליו שעבוד קרקעות, מפרידים את הדיונים, וכיוון שכלפי הדיון על החוב הלווה מודה במקצת - הוא חייב שבועה כמו מודה במקצת כלים²².

לפי זה קשה, איך הגמרא תרצה את שיטת רבי חייא, ששטר הוא שעבוד קרקעות ואין נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות, הרי מודה במקצת כלים ומקצת קרקעות - חייב שבועה²³. נראה שהרמב"ם הבין, שכדי לתרץ את שיטת רבי חייא הגמרא חידשה הסתכלות חדשה על שטר. ההסתכלות הפשוטה היא ששטר דומה לתביעה של כלים וקרקעות, שמפרידים את הדיון על הקרקעות מהדיון על הכלים. לעומת זאת לפי התירוץ של 'שעבוד קרקעות', כאשר יש חוב עם שטר זה לא דומה לכלים וקרקעות, כיוון שהדיון כמה הלווה חייב והדיון כמה קרקעות משועבדות, קשורים זה בזה ולא מפרידים ביניהם, כיוון שהקרקעות משועבדות לחוב. כיוון שבמקרה של חוב עם שטר אי אפשר להפריד בין השאלה על החוב לשאלה על הקרקעות, הלווה פטור משבועה, כי יש בהודאה שלו גם קרקעות.

אמנם הגמרא חידשה הסתכלות כזו על שטר כדי לתרץ את שיטת רבי חייא, אבל רב ששת לא צריך לחדש כזה חידוש, ולכן נראה שהוא מסתכל על שטר כשני דיונים נפרדים, כמו קרקעות וכלים. יוצא שלשיטת רבי חייא שעבוד קרקעות פוטר משבועה, ואילו לפי רב ששת

²⁰ הלכות עדות פרק כ"ב הלכה ב', והלכות אישות פרק ט"ז הלכה כ"ה. בהמשך המאמר נביא את המקרים האלו ונדון בהם. [ממקורות אלו קשה על מי שסובר שהרמב"ם פסק את הפטור של שעבוד קרקעות (ראה הערה 18), ראה הערות 33 ו-36].

²¹ בבא מציעא דף ד ע"ב וכן נפסק ברמב"ם בהלכות טוען ונטען פרק ה' הלכה ג'.

²² כך הסביר המגיד משנה (הלכות אישות פרק ט"ז הלכה כ"ה) לעניין כתובה, וראה הערה 36.

²³ הר"ן (דף ד ע"ב ד"ה אי נמי) והנמוקי יוסף (דף ב ע"ב מדפי הר"ף) כתבו שהרמב"ם הבין שכל מה שצריך את הטעם של שעבוד קרקעות זה לשיטת רבי חייא, אבל לפי רב ששת לא צריך טעם זה, כיוון שכל דבר שאינו יכול לכפור בו נחשב כ'הילך'. הסבר זה מסביר למה הרמב"ם כתב שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה, אבל עדיין צריך להבין למה הרמב"ם לא פסק את הפטור של שעבוד קרקעות. [ראה הערה 18. לפי מי שהבין שהרמב"ם פסק את התירוץ של שעבוד קרקעות, אפשר לתרץ שכיוון שכל מקרה של שעבוד קרקעות גם הלווה אינו יכול לכפור בו, הרמב"ם לא ראה צורך להביא את הפטור של שעבוד קרקעות.] הלחם משנה (הלכות טוען ונטען פרק ד' הלכה ד') כתב שנראה שדעת המגיד משנה, שהרמב"ם לא פסק את זה ששעבוד קרקעות פוטר משבועה, כיוון שתירוץ זה הוא דווקא לדעת מי שאומר ש'הילך' חייב. הלחם משנה עצמו הסביר, שלפי רב ששת רק כאשר יש גם שעבוד קרקעות וגם אינו יכול לכפור בו - פטור משבועה, ולפי רבי חייא מספיק שיהיה שעבוד קרקעות כדי לפטור משבועה. כיוון שהלכה כרב ששת הרמב"ם פסק ששעבוד קרקעות לבד אינו פוטר משבועה אלא רק כאשר גם אינו יכול לכפור בו. [גם לפי המגיד משנה וגם לפי הלחם משנה צריך להבין, מה הסברא של רבי חייא ששעבוד קרקעות פוטר משבועה, ולמה רב ששת חולק עליו.] מרכבת המשנה הסביר, שהרמב"ם הבין שכוונת התירוץ שהשטר נחשב שעבוד קרקעות היא, שהשטר הזה חזק ולכפור בו זה לכפור בשעבוד קרקעות, כלומר אי אפשר לכפור בשטר וממילא מי שמודה בו אינו חייב שבועה כי הוא הודה בדבר שאינו יכול לכפור בו. לפי תירוץ זה, הפטור של שעבוד קרקעות לא קשור לפטור של קרקעות, אלא קשור לזה שכאשר הקרקעות משועבדות הלווה אינו יכול לכפור בחיוב שלו.

שעבוד קרקעות אינו פוטר משבועה. כיוון שהלכה כרב ששת, הרמב"ם לא פסק את הפטור של שעבוד קרקעות²⁴.

הקשר בין המחלוקות

נראה שיש קשר בין המחלוקת של רבי חייא ורב ששת לגבי 'הילך' לבין המחלוקת שלהם לגבי שעבוד קרקעות. במחלוקת לגבי 'הילך' הסברנו שלפי רבי חייא השאלה היא מה נכנס לדיון בבית הדין, ולפי רב ששת השאלה היא מה בית הדין צריך לפסוק שהלווה חייב. לפי רבי חייא כיוון שנפתח דיון והלווה מודה בחלק ממה שנפתח עליו דיון - הוא חייב שבועה. לעומת זאת, לפי רב ששת אם בתוך הדיון בית הדין רואים שבעצם אין דיון על מה שהלווה מודה בו, ולכן לא צריך לפסוק את החיוב הזה – הלווה לא נחשב מודה במקצת.

לפי זה, אפשר להבין את הקשר בין המחלוקת על 'הילך' למחלוקת על שעבוד קרקעות. לפי רבי חייא, כיוון שהשעבוד קרקעות נובע מהחוב, בית הדין לא מפריד את הדיון על החוב מהדיון על השעבוד קרקעות. לכן, מתייחסים לדיון על חוב שיש בו שעבוד קרקעות כדיון אחד שיש בו קרקעות, והלווה אינו נשבע. לעומת זאת, רב ששת סובר שגם אחרי שדנים על החוב ועל השעבוד קרקעות יחד, בתוך הדיון הזה בית הדין מפריד בין הדיון של הכלים' לדיון של ה'קרקעות'. לכן, מסתכלים על הדיון כמו כלים וקרקעות נפרדים, וכיוון שלגבי

²⁴ הסברנו שהרמב"ם לא פסק את זה ששעבוד קרקעות פוטר משבועה, כיוון שהוא הבין שרב ששת לא סובר כך, והלכה כמותו. קשה על ההסבר הזה, שהרי מצאנו שני מקומות בהם הגמרא אומרת בפשטות ששטר נחשב כקרקע כיוון שיש בו שעבוד קרקעות. נראה את המקורות ונסביר מדוע שם השטר נחשב כקרקע לכל הדעות: (1) במשנה במסכת כתובות (דף פ"ז ע"א-ע"ב) כתוב שכאשר הבעל טוען שהוא שילם לגרושתו את הכתובה שלה, והיא אומרת שהוא שילם רק חלק, היא יכולה לקבל את שאר הכתובה רק עם היא נשבעת שהיא לא קיבלה כבר הכל. בגמרא כתוב שרמי בר חמא סבר שהשבועה הזו היא שבועה דאורייתא, כיוון שהאשה מודה במקצת. רבא דחה את דבריו משני טעמים: א. כל הנשבעים בתורה נשבעים ונפטרים וזו נשבעת ונוטלת. ב. בכתובה יש שעבוד קרקעות, ואין נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות. אמרו שלפי רב ששת שעבוד קרקעות אינו פוטר משבועה. קשה, למה רבא אמר שאין נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות, הרי זה נכון רק לשיטת רבי חייא. נראה לתרץ, שבמקרה הזה לשבועה יש השלכה על השעבוד קרקעות, שכן השבועה גורמת לזה שישתעבדו עוד קרקעות לכתובה. הסברנו שלפי רב ששת מסתכלים על הדיון בשעבוד קרקעות בנפרד מהדיון על החוב, כמו שכאשר יש דיון על כלים וקרקעות מסתכלים בנפרד על הכלים ועל הקרקעות. במקרה זה אי אפשר להסתכל על הקרקעות והחוב בנפרד, ולחייב שבועה מצד הדיון על החוב, כיוון שלשבועה על החוב תהיה השלכה לגבי השעבוד קרקעות. לעומת זאת, במקרה שכתוב בשטר 'סלעים' והלווה מודה בשניים, השבועה שלו לא משנה את כמות הקרקעות שמשועבדות למלווה, ולכן אפשר להפריד בין הדיון על החוב לדיון על השעבוד קרקעות (בדומה לזה כתב האבן ישראל [הלכות טוען ונטען פרק ד' הלכה ד']). [ראה דברי המגיד משנה בהלכות אישות פרק ט"ז הלכה כ"ה]. נראה שהוא תרץ (כך הבין רב חיים מבריסק שם), שכיוון שבכתובה לפני תקנת הגאונים היו גובים רק מהקרקעות (שם הלכה ה'), בזמן הגמרא כל הדיון היה על קרקעות, ולכן שעבוד קרקעות פטר שם משבועה. רב חיים מבריסק הקשה על תירוץ זה, שמדובר כאן על גרושה, ולא ברור האם גרושה הייתה גובה לפני תקנת הגאונים רק מקרקעות או גם ממטלטלים. (ראה מחלוקת הגרסאות במגיד משנה שם הלכה ה', וראה רמב"ם פרנקל שינויי נוסחאות).

(2) מקור זה מדבר על שבועת הפקדון. ההלכה היא (הלכות שבועות פרק א' הלכות ג' ו' ופרק ז' הלכה ד') שאדם שכפר ממון שחברו תבע אותו, ונשבע על זה לשקר - חייב קרן חומש ואשם מדין שבועת הפקדון, אפילו אם הוא לא היה חייב להישבע שבועה זו. במקרה שהממון שתבעו אותו היה קרקע, וכפר ונשבע לשקר - הוא פטור מדין שבועת הפקדון (וחייב קרבן עולה ויורד מדין שבועת ביטוי מפני שנבע לשקר). הגמרא במסכת שבועות (דף ל"ז ע"ב) אומרת שמי שכופר בחוב שיש עליו שטר, ונשבע על זה - פטור משבועת הפקדון כמו מי שנשבע על קרקע, כיוון שיש בשטר שעבוד קרקעות. דין נפסק להלכה ברמב"ם (שם פרק ח' הלכה י"ג). הסברנו שלפי הרמב"ם שעבוד קרקעות אינו פוטר משבועת מודה במקצת. קשה, למה לגבי שבועת הפקדון הרמב"ם דימה שטר לקרקע, ואילו לגבי שבועת מודה במקצת הרמב"ם חילק ביניהם. נראה לתרץ, שבשבועת הפקדון כאשר יש שעבוד קרקעות, יש דיון אחד על החוב ודיון שני על זה שהקרקעות משועבדות. שני הדיונים הם על אותו חוב, דיון אחד הוא על האפשרות לגבות אותו מכסף (או שווה כסף) ודיון שני על האפשרות לגבות אותו מקרקעות. הלווה מתחייב בדיון שבועת הפקדון דווקא כאשר הוא כפר לגמרי בחוב, גם באפשרות לגבות אותו מהכסף וגם מהאפשרות לגבות אותו מהקרקעות. לפי זה, לווה שכופר בחוב עם שעבוד קרקעות פטור משבועה, כיוון שכדי לחייב אותו בשבועת הפקדון צריך את הכפירה באפשרות לגבות את החוב מהקרקע. במקרה זה, גם לפי רב ששת אי אפשר לחלק את הדיון על הקרקעות מהדיון על החוב, כי החיוב נוצר משני הדיונים יחד. לעומת זאת, כאשר כתוב בשטר 'סלעים' והלווה מודה בשניים, גם בלי ההודאה בשעבוד קרקעות היה חיוב של מודה במקצת, ולכן שם אפשר לחלק בין הדיון על הקרקע לדיון על המטלטלים. (בדומה לזה הסביר רב חיים מבריסק [הלכות אישות פרק ט"ז הלכה כ"ה]).

הכלים הלווה הודה במקצת הוא חייב שבועה^{25, 26} - נעשה טבלה שתמחיש את הקשר בין המחלוקת לגבי 'הילך' למחלוקת לגבי שעבוד קרקעות :

הקשר בין החלקים	על חלק אחד יש דיון ועל חלק שני אין דיון		בחלק אחד הדיון על קרקעות ובחלק שני הדיון על כלים
	תשלום בפועל	אינו יכול לכפור בחיוב	
דנים בנפרד על כל חלק	הלווה שילם לפני הדיון את הכסף שהוא מודה בו.	יש שטר חוב על מה שהלווה מודה בו.	המלווה תובע כלים וקרקעות, והלווה מודה במקצת כלים ובמקצת קרקעות.
לפי רבי חייא דנים יחד ולפי רב ששת דנים בנפרד	הלווה שילם תוך כדי הדיון את הכסף שהוא מודה בו ('הילך').	יש שטר שכתוב בו 'סלעים', והלווה מודה בשני סלעים. [זו סיבת הפטור של רב ששת, כי לדעתו דנים בנפרד, והוא לא מודה במקצת].	יש שטר שכתוב בו 'סלעים', והלווה מודה בשני סלעים. [זו סיבת הפטור של רבי חייא, כי לדעתו דנים יחד, ואין נשבעים על הקרקעות].

קושיות מההלכות ברמב"ם

ראינו שהרמב"ם פסק שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו אינו נחשב מודה במקצת. קשה על פסק זה, שהרי יש כמה מקומות שהרמב"ם פוסק שהלווה נחשב מודה במקצת, למרות שהוא לא יכול לכפור. נראה את המקרים, וננסה להבין למה במקרים אלו הלווה חייב שבועה.

עדים במקצת

הרמב"ם כתב²⁷ :

'מנה לי בידך', 'אין לך בידי כלום', והעדים מעדיין עליו שעדיין יש לו אצלו חמשים - פסקו כל הגאונים הלכה, שישלם חמשים וישבע על השאר, שלא תהא הודיית פיו גדולה מהעדאת עדים.

במקרה זה, ראובן טוען ששמעון חייב לו מאה ושמעון כופר הכל, ויש עדים ששמעון עדיין חייב חמשים. ההלכה היא, ששמעון חייב לשלם חמשים ולהישבע על השאר שבועת מודה במקצת. כמו שאם שמעון היה מודה בחמשים הוא היה חייב שבועה, כך כאשר עדים מעידים

²⁵ *** כאן אפשר לראות דוגמא לצורה שבה אנחנו לומדים את שיטת הרמב"ם, שהרבה פעמים הוא למד, שכאשר אומרים הבדל בין שני דברים, לא באים למר שאחד יותר חמור והשני יותר קל, אלא שיש הבדל בין שני הדברים והרבה פעמים ההבדל גורם לדברים הפוכים. במחלוקת בין רבי חייא ורב ששת ראינו שהרמב"ם למד שההבדל ביניהם לגבי 'הילך', שגרם לרבי חייא לחייב ולרב ששת לפטור, הוא אותו ההבדל שגרם לרבי חייא לפטור בשעבוד קרקעות ולרב ששת לחייב במקרה זה.

²⁶ רבי חייא מקשר בין התביעה על שני הסלעים שהחייב בהם מוכח בשטר, לבין שאר התביעה שהחייב שלה לא מוכח בשטר, ולכן הוא סובר שאי אפשר לפטור מודה בשני סלעים מצד זה שלא נפתח דיון על מה שהוא מודה. בכל זאת, רבי חייא סובר שהלווה פטור משבועה במקרה זה, כיוון שהוא מקשר גם בין התביעה על החוב של שני הסלעים לתביעה על השעבוד קרקעות של שני הסלעים, ויוצא שהלווה מודה בקרקעות. צריך לשים לב, שרבי חייא אינו פוטר משבועה כאשר הלווה הודה בשלושה סלעים (לשיטת רבי שמעון בן אלעזר), כיוון שהוא מסכים שמחלקים בין הדיון על המטלטלים לדיון על הקרקעות כאשר מדובר בכסף שונה אפילו כשהוא באותו שטר. לכן, לשיטתו מחלקים בין שני הסלעים שיש בהם שעבוד קרקעות והם כמו קרקעות, לבין שאר הסלעים שהמלווה תובע שאין בהם שעבוד קרקעות, למרות שהם באותו שטר. רק כאשר באותו כסף יש דיון על קרקעות ומטלטלים, רבי חייא סובר שכיוון שרק כשנכנסים לתוך הדיון על הכסף הזה אפשר להתחיל לחלק בין הקרקעות שבו למטלטלים שבו, לא מחלקים ביניהם, ודנים את זה כתביעה שיש בה קרקעות. כמו שרבי חייא מחבר את כל הכסף שנכנס לדיון ומתייחס לכולו ככסף שהוא חלק מהדיון, כך הוא מחבר את החוב ואת השעבוד קרקעות על אותו כסף ומתייחס לזה כדיון אחד שיש בו קרקע. בכל זאת, גם רבי חייא לא מחבר את כל הממון שנכנס לדיון בבית דין לעניין זה שאם יש בהם קרקע יהיה פטור משבועה.

²⁷ הלכות טוען ונטען פרק ד' הלכה י'.

שהוא חייב חמישים הוא חייב שבועה, שהרי לא הגיוני שהודאה של הלווה תחייב אותו יותר מעדות.

הרמב"ם אמר שכאשר הלווה מודה בדבר שאינו יכול לכפור בו - הוא פטור משבועה. לכאורה נראה לפי זה, שאם שמעון היה מודה שהוא חייב את החמישים שהעדים מעידים עליהם - הוא היה פטור משבועה²⁸, כי הוא לא יכול לכפור בחוב שיש עליו עדים²⁹. לפי זה, לא מובן למה כאשר שמעון כופר במה שהעדים מעידים, הוא חייב שבועה, כדי שלא תהא הודיית פיו גדולה מהעדאת עדים³⁰, הרי כאשר יש עדים גם הודאת פיו לא תחייב אותו שבועה.

שני שטרות

בנוסף קשה על הרמב"ם ממקרה של 'שני שטרות'. לפני שנביא את ההלכה נקדים הקדמה קצרה לגבי ההקשר שלה. כאשר שני כיתות עדים מכחישות אחת את השנייה, העדות מתבטלת כיוון שאין בידנו להכריע מי העידה אמת. מכאן ולהבא העדים נאמנים, כיוון שאין לנו הוכחה מי העיד שקר. בכל זאת, אם עד אחד מכת אחת ועד שני מהכת השנייה באים להעיד יחד - העדות לא מתקבלת, כיוון שבוודאי אחד העדים פסול לעדות, ואין כאן שני עדים כשרים³⁰. בהמשך לדין זה כותב הרמב"ם³¹:

ראובן שהוציא על שמעון שני שטרות אחד במנה ואחד במאתים, וכפר שמעון בשני השטרות, ועדי שטר זה כת אחת מאותן השנים שהכחישו זו את זו, ועדי השטר השני הכת השניה - הרי שמעון משלם מנה, שיד בעל השטר על התחונה, וישבע על השאר. יראה לי, ששבועה זו שישבע על השאר בנקיטת חפץ כדין מודה במקצת, שהרי עליו שני עדים כשרים מעידין במקצת הממון שכפר בכולו, ולא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים כמו שבארנו.

בהלכה הזו הרמב"ם מדבר על מקרה שבו לראובן יש שני שטרות, באחד כתוב ששמעון לוה ממנו מאה זוז וחתומים שם עדים, ובשני כתוב ששמעון לוה ממנו מאתיים זוז וחתומים שם עדים אחרים. שני כתות העדים האלו הכחישו אחת את השנייה בעבר. ראובן טוען ששמעון לוה ממנו פעם אחת מאה זוז ופעם שנייה מאתיים זוז, כמו שכתוב בשטרות, ושמעון כופר הכל. כיוון שיש ספק איזה עדים כשרים וממילא איזה שטר כשר, המוציא מחברו עליו הראיה, ושמעון חייב רק כמו הסכום של השטר הקטן³². הרמב"ם מוסיף שבמקרה זה שמעון חייב להישבע שבועת מודה במקצת, כיוון שיש עדים שמעידים על מקצת מההלוואה, 'ולא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים'³³.

²⁸ רב האי גאון (משפטי שבועות לרב האי חלק א' שער א') פוסק שמודה במקצת חייב שבועה דווקא כאשר אין על מה שהוא הודה בו עדות או שטר. יוצא לשיטתו, שדווקא במקרה שאדם כופר בכל ועדים מעידים על חצי הוא חייב שבועה, שלא תהיה הודאת עצמו גדולה מעדים, אבל אם הוא מודה במה שהעדים מעידים הוא פטור. לפי זה קשה, הרי כל הסיבה שעדים מחייבים שבועה היא, שלא תהיה הודאת פיו גדולה מעדים, והרי במקרה שיש עדים הודאת פיו לא מחייבת שבועה, אז איך לומדים שעדים יחייבו שבועה. אולי אפשר להסביר שהכוונה של רב האי היא, שמודה במקצת חייב דווקא כשאין על מה שהוא הודה בו עדות כתובה בשטר (ראה רמ"א חו"מ סימן ע"ה סעיף ד') או שטר רגיל, והוא לא דיבר על עדות בבית דין. לפי זה, אפשר לומר שעדות בבית דין מחייבת גם כשיש הודאה, וממילא מובן שהיא מחייבת גם כאשר הלווה כופר, שלא תהיה הודאת עצמו גדולה מעדים. [אמנם באחרונים מצאנו במפורש שיש שכתבו שמודה במה שהעדים מעידים פטור משבועה, כי אינו יכול לכפור, וראה מה שנכתוב בזה בהערה 4].

²⁹ אי אפשר לתרץ, שהלווה יכול לכפור בעדים ולומר 'פרעתי', שהרי הרמב"ם כתב שהעדים מעידים שעדיין יש בידו חמישים. רמב"ם הלכות עדות פרק כ"ב הלכה א', ושו"ע חו"מ סימן ל"א סעיף א'.

³⁰ הלכות עדות פרק כ"ב הלכה ב'.

³¹ כל שטר בפני עצמו מתקבל בבית דין, שהרי העדים כשרים. הבעיה במקרה זה היא ששני השטרות הגיעו לבית הדין יחד, ואי אפשר לומר ששניהם כשרים, ולכן בית הדין צריך להחליט איזה שטר מהם כשר.

³² הראב"ד הקשה על הרמב"ם למה יש שבועה דאורייתא, הרי יש בשטר שעבוד קרקעות. לכן, הראב"ד והר"ן (סוברים שאין במקרה זה שבועה מדאורייתא, אלא רק שבועה מדרבנן. [ראה הערה 18. קושיה זו קשה רק לאלו שהבינו שהרמב"ם סובר ששעבוד קרקעות פוטר משבועה, אבל לפי מי שהבין שהרמב"ם אינו פוסק את הפטור של שעבוד קרקעות (בדרך זו הלכנו בשיעור זה), אין כלל קושיה]. הכסף משנה (כאן) והסמ"ע (חו"מ סימן ל"א ס"ק ה') תירצו, שלא אומרים ששטר נחשב

הרמב"ם אמר שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו פטור משבועה. במקרה זה, ברור ששמעון חייב לפחות מאה זוז, והוא לא יכול לכפור בזה. לכן, אם שמעון היה מודה שהוא חייב מאה, לכאורה נראה שהוא אמור להיות פטור משבועה. אם במקרה זה הודאת פיו לא מחייבת שבועה, למה העדות מחייבת שבועה, הרי עדות נלמדה מהודאת פיו, ולכן רק במקום שעדות מחייבת שבועה אפשר ללמוד שעדים מחייבים שבועה³⁴.

כתובה

קושיה נוספת היא ממקרה שבו יש ויכוח בין הבעל לאשתו מה גובה הכתובה שלה. כתב הרמב"ם³⁵:

היא אומרת 'בתולה נישאתי ועיקר כתובתי מאתים' והבעל או יורשיו אומרים 'בעולה נשאת ואין לה אלא מאה', [...] אם אין לה עדים בזה - הרי זו נוטלת מנה, ואם היה הבעל קיים יש לה להשביעו שבועת התורה, שהרי הודה במקצת הטענה. [...] וכל הדברים האלו במקום שאין כותבין כתובה.

הרמב"ם מדבר על מקרה שמישהו מגרש את אשתו במקום שלא כותבים כתובה, ויש ביניהם ויכוח מה גובה הכתובה שהוא חייב לה. האשה אומרת שבחתונה היא הייתה בתולה ומגיעה לה מאתיים, והבעל טוען שהיא הייתה בעולה ומגיעה לה מאה. הרמב"ם פוסק שבמקרה זה, הבעל משלם מאה זוז, ונשבע שבועת מודה במקצת על זה שהוא לא חייב עוד מאה³⁶.

שעבוד קרקעות אלא במקום שברור שהשטר כשר, אבל לא במקרה זה שבו הלווה גובה מספק. בדומה לזה תירצו הב"ח (שם ס"ק ב') והגר"א (שם ס"ק ד') שכיוון שאחד השטרות פסול המלווה לא יכול לגבות את המנה ממשועבדים, ואין כאן שעבוד קרקעות. על הסברים אלו הקשה הש"ך, למה הגביה של המנה לא נחשבת כמו כל מנה בשטר, הרי ודאי שיש שטר כשר על מנה אחד לפחות, וממילא אפשר לגבות ממנו אפילו משועבדים. הש"ך (שם ס"ק ב') וקצות החושן (שם ס"ק א') תירצו, שהרמב"ם דבר כאן על מקרה שאין ללווה קרקע ולכן אין שעבוד קרקעות.³⁴ קושיה זו הקשה הכסף משנה (כאן), ונשאר בצ"ע. מרכבת המשנה (הלכות עדות פרק כ"ב הלכה ב') תירץ, שלעדים במקצת יש יותר כוח מאשר להודאה במקצת. הודאת פיו מחייבת שבועה רק כאשר הלווה היה יכול לכפור בממון, אבל עדים מחייבים גם כאשר הלווה לא היה יכול לכפור בממון. הוא מוכיח את דבריו מזה שכאשר יש עדים על חלק מהתביעה הבעלים לא יכול לכפור בממון, ואם הוא יודה הוא יהיה פטור, ולמרות זאת במקרה שהלווה כופר העדים מחייבים שבועה. קשה על דבריו, הרי כל הכוח של העדים לחייב שבועת מודה במקצת נלמד מהודאת פיו, ודיו לבא מן הדין להיות כנדון. גם לגבי עדים במקצת קשה, איך הם מחייבים שבועה במקום שהודאה לא מחייבת שבועה. הש"ך (סימן ל"א ס"ק ב') וקצות החושן (שם ס"ק א') הסבירו, שמודה במה שאינו יכול לכפור בו פטור כיוון שזה 'הילך', וממילא כל הפטור הזה שייך איפה שהלווה מודה ולא איפה שהוא כופר. כאשר יש עדים שמעידים שעדיין הלווה חייב חמישים, אם הלווה יודה במה שהם אמרו בעקרון הוא היה אמור להיות חייב שבועה, רק שזה נחשב 'הילך' ולכן הוא פטור. הפטור מצד 'הילך' הוא פטור צדדי אחרי שיש חיוב. אם הלווה כופר במה שהעדים מעידים הוא חייב שבועה, שהרי גם הודאת פיו בעיקרון מחייבת שבועה. במקרה זה אין פטור של אינו יכול לכפור בו, כיוון שהפטור הזה הוא מצד 'הילך', וכאשר הלווה כופר בחוב אי אפשר להחשיב את זה כ'הילך'. [אנחנו לא רוצים לתרץ כך, כיוון שלשיטתנו הפטור של דבר שאינו יכול לכפור בו, אינו מצד 'הילך' אלא כיוון שהודאה כזו אינה נחשבת הודאה. ראה הערה 13.] הט"ז (שם סעיף ב') תירץ, שלפי הרמב"ם כל הפטור של דבר שאינו יכול לכפור בו הוא דווקא כאשר יש שעבוד קרקעות [ראה מחלוקת בנושא זה בהערה 12], ובמקרה זה אין שעבוד קרקעות כי אי אפשר לגבות ממשועבדים עם השטר הזה (כמו שכתבו הכסף משנה והב"ח [דבריהם הובאו בהערה 3. 3]). הלכות אישות פרק ט"ז הלכה כ"ה.

³⁶ הראב"ד מקשה על הרמב"ם, שהרי כתובה יש בה שעבוד קרקעות ואין נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות. [ראה הערה 18. קושיה זו קשה רק מי שהבינו שהרמב"ם סובר ששעבוד קרקעות פטור משבועה, אבל לפי מי שהבינו שהרמב"ם אינו פוסק את הפטור של שעבוד קרקעות (בדרך זו הלכנו לעיל), אין כלל קושיה.] המגיד משנה (כאן) תירץ, שכיוון שאשה גובה כתובה גם מהמטלטלים (אחרי תקנת הגאונים) - הבעל חייב שבועה, שהרי יש כאן גם מטלטלים ולא רק קרקעות. לכאורה כוונתו היא, שחייב שבועה כמו בתביעה של כלים וקרקעות יחד. הלחם משנה (שם ד"ה היא אומרת) הקשה על דבריו, מכך שהגמרא (בבא מציעא ד:) אמרה ששטר זה שעבוד קרקעות ואין נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות, למרות שבשטר יש שעבוד גם של מטלטלים. [ראה מה שתיירץ כאן בדוחק, לחלק בין מקרה שכתבו שטר למקרה שלא כתבו.] בהלכות טוען ונטען (פרק ד' הלכה ד') כתב הלחם משנה, שנראה שהמגיד משנה הבין בדעת הרמב"ם, שהתירוץ בגמרא, שאין נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות, נאמר רק לשיטת רבי חייא, ולא פוסקים אותו להלכה (וכן נראה שהבין המשנה למלך שם בדעת הגיד משנה). הט"ז (אבן העזר סימן צ"ו ס"ק י"ט) מסביר, שמדובר שאין עדים על הקידושין (ולכן אין ראייה אם האשה בתולה או בעולה), ולכן אי אפשר לגבות את הכתובה ממשועבדים. למרות שאין שעבוד קרקעות, לפני תקנת הגאונים שהיו גובים כתובה רק מקרקעות, ודאי שלא שייך לחייב שבועת מודה במקצת, שהרי כל הדין הוא על קרקעות. לכן, מסביר המגיד משנה שאחרי תקנת הגאונים חייב שבועה, כיוון שיש כאן כלים וקרקעות, ולא שייך לפטור מצד שעבוד קרקעות כי

כאשר אדם מגרש את אשתו, ודאי שהוא חייב לשלם לה בכתובה מאה זוז, והוא אינו יכול לכפור בחיוב זה. ראינו שהרמב"ם אמר שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו אינו נחשב מודה במקצת. לפי זה, קשה איך הרמב"ם פוסק שהבעל חייב שבועה מדין מודה במקצת, הרי הוא לא היה יכול לכפור בזה.³⁷

תירוץ הקושיות מההלכות

הסברנו שלפי רבי חייא אם מישוה מודה בדבר שהוא לא יכול לכפור בו, הוא נחשב כמו כופר הכל, כיוון שלא נפתח דיון על מה שהוא מודה בו ובשאר הוא כופר הכל. לכן, כאשר המלווה תובע חמישים בשטר וחמישים בעל פה, והלווה מודה בחמישים שבשטר - הוא פטור משבועה. לפי רב ששת (וכן נפסק להלכה) גם כאשר נפתח דיון לגבי הממון, אם בתוך הממון שדנים עליו יש חלק שאי אפשר לכפור בו ובית הדין לא צריך לפסוק את החיוב בו, זה נחשב שלא היה דיון על חלק זה. לכן, כאשר כתוב בשטר 'סלעים' והלווה מודה שהוא חייב שני סלעים - הוא פטור משבועה, כיוון שברור מהשטר שהוא חייב שני סלעים.

בכל זאת, רב ששת מסכים שכאשר הדיון בבית הדין יצר את החיוב של הלווה, לא שייך לומר שהוא יהיה פטור מצד זה שהוא לא יכול לכפור, שהרי אי אפשר לנתק את מה שהלווה הודה בו מהדיון. מה שהרמב"ם כותב שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו אינו נחשב מודה במקצת, זה דווקא כאשר בלי הדיון בבית הדין הלווה לא יכול לכפור בחיוב זה. אם לא נסביר כך, מודה במקצת לא אמור להיות חייב שבועה, שהרי ברגע שלווה הודה במקצת בבית דין הוא כבר לא יכול לכפור במה שהוא הודה בו. לכן פשוט שכוונת הרמב"ם היא, שרק מי שמודה בדבר שהחיוב שלו ברור בלי קשר לדיון בבית הדין פטור משבועה.

עדים במקצת

לפי זה, מובן למה כאשר עדים מעידים על חלק מהחוב, אי אפשר לקרוא לזה ממון שאינו יכול לכפור בו. עדים הם לא חיוב שהיה לפני הדיון בבית הדין, אלא הם חלק מהבירור שקרה במהלך הדיון. לכן, הלווה לא יכול לטעון שאין דיון לגבי הכסף שהוא חייב, שהרי רק הדיון בבית הדין יצר את החיוב שלו. כמו שכאשר הלווה הודה במקצת הוא לא יכול לכפור בזה יותר, ובכל זאת הוא חייב שבועה, כך כאשר עדים העידו על חלק מהחוב הלווה חייב שבועה, למרות שהוא לא יכול לכפור בזה. לפי זה נראה, שגם כאשר הלווה מודה במה שהעדים מעידים - הוא חייב שבועה, ואין זה נחשב ממון שאינו יכול לכפור בו.

שני שטרות

אין במקרה זה שעבוד קרקעות. האבני מילואים (שם ס"ק ח') מתרץ, ששעבוד קרקעות פוטר דווקא כאשר המלווה סומך בעיקר על הגביה של הקרקעות, וממילא המלווה תובע בעיקר קרקעות. בהלוואה לא גובים מטלטלים מיתומים, ולכן המלווה סומך על הקרקעות. לעומת זאת, בכתובה גובים מטלטלים מהיתומים, ולכן שם האשה סומכת גם על המטלטלים, וממילא שם שעבוד קרקעות לא פוטר משבועה, כי יש בתביעה גם מטלטלים. הדרישה (סימן צ"ו) וההפלאה (קונטרס אחרון שם סעיף טו) מתרצים את שיטת הרמב"ם, שמדובר כאן שאין ללווה קרקע, ולכן אין כאן שעבוד קרקעות.³⁷ כך הקשה המגיד משנה (כאן). וכתב, שאי אפשר לתרץ שהבעל היה יכול לכפור בחיוב זה ולומר שהוא פרע את הכתובה, שהרי במקום שאין כותבים כתובה הבעל צריך להביא ראיה שהוא פרע. ההפלאה (קונטרס אחרון סימן צ"ו סעיף ט"ז) מתרץ, שמדובר כאן במקרה שאין לבעל קרקעות (כדבריו בהערה 63), וכיוון שמדין הגמרא רק קרקעות משועבדות לכתובה, יוצא שכאן אין לבעל נכסים לשלם מהם. כאשר אין לבעל נכסים לשלם מהם גם אם הוא לא יכול לכפור בחיוב שלו - חייב שבועה, כי כל הפטור כאשר אינו יכול לכפור בו הוא מצד 'הילך' (ראה הערה 13), ואומרים 'הילך' דווקא איפה שיש נכסים שהמלווה יכול לגבות מהם. אמנם יש תקנה של הגאונים שאשה גובה כתובתה גם ממטלטלים, אבל במקרה זה היא יכולה לומר 'אי אפשר' בתקנת חכמים, והבעל יישאר חייב שבועה. רב חיים מבריסק (כאן) מתרץ, שמודה במה שאינו יכול לכפור בו הוא כמו 'הילך' (ראה הערה 13), וכל זה הוא דווקא בשטר שהחיוב שהלווה לא יכול לכפור בו נמצא ביד המלווה. כאשר החיוב שאינו יכול לכפור בו מתקנה של בית דין בלי שטר, אין פטור של מודה במה שאינו יכול לכפור בו, כיוון שכאשר החיוב לא ביד המלווה זה לא דומה ל'הילך'. לכן, במקום שאין כותבים כתובה שכל החיוב הוא מכוח תקנת חכמים, אין פטור מצד זה שאינו יכול לכפור, כיוון שאין שטר.

במקרה של 'שני שטרות', הגיעו לבית הדין שני שטרות שאחד מהם כשר ואחד מהם פסול, ולא יודעים איזה מהם פסול. כיוון שלא יודעים איזה שטר פסול, אין שטר שהלווה לא יכול לכפור בו. הלווה יכול לכפור בשטר של המאתיים ולטעון שהשטר הזה פסול, וכן לכפור בשטר של המאה ולטעון שהוא פסול³⁸. כיוון שבכל חלק מהתביעה הלווה יכול לכפור, יוצא שבית הדין יוצר את החיוב במאה על סמך הבירור בין שני השטרות. כאשר בית הדין יוצר את החיוב של הלווה, אי אפשר לומר שהוא לא חלק מהדיון, ולכן הלווה חייב שבועה מדין עדים במקצת. גם במקרה זה, רואים שכאשר הפסק של בית הדין יוצר את החיוב, אין פטור של מודה במה שאינו יכול לכפור בו.

במקרה זה יש ראייה חזקה שהחיוב של המאה נוצר מהפסק של בית הדין, שהרי אם המלווה היה מביא כל שטר בנפרד הוא היה יכול לגבות שלוש מאות. רק הבירור של בית הדין בין שני השטרות הוריד את החיוב משלוש מאות למאה. אם מתייחסים לשטרות של המלווה כשטרות שאי אפשר לכפור בהם, ואין מה לדון עליהם, הלווה אמור להיות חייב שלוש מאות, שהרי ללווה יש שני שטרות שכל אחד בפני עצמו כשר. לכן, עדיף ללווה לומר שנפתח דיון על השטרות ולא לטעון שהוא לא היה יכול לכפור בהם.

כתובה

לגבי הכתובה, כאשר יש ויכוח בין האיש לאשה האם בחתונה היא הייתה בתולה או בעולה, הבעל לא מודה שהוא חייב את אותו כסף שהאשה תובעת. הוא טוען שהוא חייב מאה מדין כתובת בעולה, ואילו האשה טוענת שהוא חייב מאתיים מדין כתובת בתולה. הבעל לא יכול לומר שלגבי זה שהאשה הייתה בעולה אין דיון, והשאלה היא רק אם היא הייתה גם בתולה, כי אין דבר כזה, או שהיא הייתה בתולה או שהיא הייתה בעולה. דבר זה דומה לשני שטרות שונים שרק אחד מהם כשר, והמלווה טוען שהשטר הגדול כשר והלווה טוען שהשטר הקטן כשר. לפי זה, אין מאה שהבעל לא יכול לכפור בהם, כיוון שהוא יכול לומר שאת המאתיים של הבתולה הוא לא חייב כלל אלא הוא חייב מאה של בעולה, וכן להיפך. רק הפסק של בית הדין מכריע שהוא חייב מאה מכוח הספק בין שתי האפשרויות. גם במקרה זה, הלווה חייב שבועה כיוון שהחיוב שלו הוא תוצאה של הפסק של בית הדין.

סיכום

יש שלוש רמות בשאלה האם נפתח דיון על ממון. כאשר יש חמישים בשטר וחמישים על פה, לגבי החמישים שבשטר אין מה לדון כלל, ולכן לכל הדעות זה נחשב שהממון הזה לא חלק מהדיון. כאשר יש שטר שכתוב בו 'סלעים' נפתח דיון על השטר אבל הלווה לא יכול לכפור בשני סלעים. במקרה זה, לפי רבי חייא שני הסלעים נחשבים כחלק מהדיון, שהרי הם חלק מהשטר ודנים על שטר זה. (בכל זאת, כאשר הלווה מודה בשני סלעים רבי חייא פוטר אותו משבועה בגלל שהשטר מסייע או בגלל שעבוד קרקעות.) לעומת זאת, לפי רב ששת שני הסלעים אינם חלק מהדיון בבית הדין, כיוון שהחיוב בהם ברור ובית הדין לא צריך לפסוק אותם. ממילא מובן, שכאשר הלווה מודה בשני סלעים הוא פטור משבועה, כיוון שהוא לא הודה בחלק מהכסף שנידון בבית הדין. כאשר יש ממון שהחיוב בו נוצר מהדיון בבית הדין, ואחרי שהוא נוצר הלווה כבר לא יכול לכפור בו גם רב ששת מודה שהממון הזה הוא חלק בלתי נפרד מהדיון בבית הדין, ואם הלווה מודה בו הוא חייב שבועה.

³⁸ אמנם אם היה מגיע רק שטר אחד הלווה לא היה יכול לכפור בו, אבל ברגע ששני השטרות הגיעו יחד ורואים שאחד מהם פסול, הלווה יכול לכפור בכל אחד מהשטרות.

כאשר יש עדים במקצת, העדים הם חלק מהדיון בבית הדין, ולכן אם הלווה מודה במה שהם מעידים הוא חייב שבועת מודה במקצת. גם אם הלווה כופר במה שהעדים העידו הוא חייב שבועת מודה במקצת, שלא תהיה הודאת פיו גדולה מעדים. גם כאשר יש שני שטרות שהעדים שלהם מכחישים, החיוב של הלווה הוא לא בגלל חיוב ברור של אחד מהשטרות, אלא מכוח הפסק של בית הדין שמברר בין שני השטרות, ולכן הלווה חייב שבועת מודה במקצת בין אם הוא מודה בהם, ובין אם הוא כופר בהם (מדין עדים במקצת). כאשר יש דיון בין הבעל לאשה האם היא הייתה בתולה או בעולה, יש אפשרות שהבעל חייב מאה ואפשרות נוספת שהבעל חייב מאתיים, ובכל אחת מהאפשרויות הבעל יכול לכפור. לכן, גם במקרה זה החיוב של הבעל במאה נוצר מהדיון בבית הדין, והבעל מתחייב שבועת מודה במקצת. נעשה טבלה לסיכום:

הקשר בין החלקים	על חלק אחד יש דיון ועל חלק שני אין דיון		בחלק אחד הדיון על קרקעות ובחלק שני הדיון על כלים
	תשלום בפועל	אינו יכול לכפור בחיוב	
דנים בנפרד על כל חלק	הלווה שילם לפני הדיון את הכסף שהוא מודה בו.	יש שטר חוב על מה שהלווה מודה בו.	המלווה תובע כלים וקרקעות, והלווה מודה במקצת כלים ובמקצת קרקעות.
לפי רבי חייא דנים יחד ולפי רב ששת דנים בנפרד	הלווה שילם תוך כדי הדיון את הכסף שהוא מודה בו ('הילך').	יש שטר שכתוב בו 'סלעים', והלווה מודה בשני סלעים. [זו סיבת הפטור של רב ששת, כי לדעתו דנים בנפרד, והוא לא מודה במקצת.]	יש שטר שכתוב בו 'סלעים', והלווה מודה בשני סלעים. [זו סיבת הפטור של רבי חייא, כי לדעתו דנים יחד, ואין נשבעים על הקרקעות.]
דנים על שני החלקים יחד	הלווה ישלם את הכסף שהוא חייב בו אחרי הדיון.	1. עדים במקצת. 2. שני שטרות שהעדים שלהם מכחישים אחד את השני. 3. הבעל אומר שבחתונה האשה הייתה בעולה, והאשה אומרת שהיא הייתה בתולה.	1. אשה שפגמה כתובתה. 2. לעניין שבועת הפקדון - לווה שכפר בחוב שיש בו שעבוד קרקעות, ונשבע על זה לשקר. [מקרים אלו מופיעים בהערה 24].

המהלך בקצרה

לווה שהודה במקצת חייב שבועה, ואילו כופר הכל פטור. כאשר הלווה הודה במקצת ושילם את מה שהוא הודה בו מיד - רבי חייא מחייב שבועה ורב ששת פוטר, כיוון שבכסף שעליו נשארה התביעה הלווה כופר הכל. הגמרא לומדת מברייטא, שכאשר יש שטר שכתוב בו 'סלעים', המלווה תובע חמישה סלעים והלווה מודה בשני סלעים - הלווה פטור משבועה. הגמרא מקשה על רבי חייא, הרי השטר כאן דומה ל'הילך' וכתוב שהוא פטור משבועה. עונה הגמרא, שכאן פטור כיוון שהשטר מסייע לטענה של הלווה, כיוון שסתם ככה שכתוב 'סלעים' הכוונה לשני סלעים. תירוץ נוסף, יש בשטר שעבוד קרקעות ולא נשבעים על כפירת שעבוד קרקעות, כמו שלא נשבעים על קרקעות. להלכה 'הילך' פטור כדעת רב ששת.

הרמב"ם פסק שלווה שהודה בדבר שאי אפשר לכפור בו, לא נחשב מודה במקצת. לדוגמא, כאשר המלווה טוען שהלווה חייב לו חמישים בשטר וחמישים על פה, והלווה מודה בחמישים שבשטר וכופר בחמישים שבעל פה - הוא פטור משבועה. צריך להבין, למה הרמב"ם הביא מקרה שלא מופיע בגמרא, שיש חמישים בשטר וחמישים על פה, במקום להביא את המקרה

שמופיע בגמרא, שכתוב בשטר 'סלעים' והלווה מודה בשניים. בנוסף לכך, צריך להבין למה הרמב"ם הסביר את הפטור במקרה זה בטעם 'שאינו יכול לכפור', במקום להביא את הסברות שמופיעות בגמרא, ששטר הוא כמו 'הילך' או שיש בשטר שעבוד קרקעות. שאלה נוספת, הגמרא בה"א אמרה ששטר שכתוב בו 'סלעים' והלווה מודה בשניים, זה כמו 'הילך'. צריך להבין מה הקשר בין מקרה זה ל'הילך'? הרי ב'הילך' הלווה שילם בפועל את החוב שלו, ולא נשארה תביעה על מה שהוא הודה בו, ואילו במקרה זה הלווה עדיין חייב את שני הסלעים שכתובים בשטר.

כדי להבין את הקשר ביניהם, צריך לומר שכאשר יש ממון שאין עליו דיון כי ברור שהלווה חייב בו, זה כמו כופר הכל, כיוון שמה שהלווה מודה בו לא נכנס כלל לדיון. אם אומרים כך, מובן שהמקרה שכתוב בשטר 'סלעים' דומה ל'הילך', כיוון שבשני המקרים מצד אחד נפתח דיון על הממון, ומצד שני בית הדין לא צריך לפסוק שהלווה חייב את מה שהוא הודה בו, או כי זה ברור מתוך השטר או כי הוא שילם כבר. לפי זה, נראה שהרמב"ם הביא מקרה של ממון שאינו יכול לכפור בו שאינו מופיע בגמרא, כיוון שהוא הבין שמקרה זה הוא הבסיס של הגמרא לזה ששטר שכתוב בו 'סלעים' דומה ל'הילך'.

הרמב"ם לא הביא את הסברא של שעבוד קרקעות. לדעתו, הגמרא אמרה את התירוץ הזה בתור אחד ההסברים לשיטת רבי חייא, אבל יש בו חידוש גדול לגבי היחס לשטר. כאשר דנים על חוב שיש בו שעבוד קרקעות, יש שני דיונים במקביל: א. כמה הלווה חייב. ב. כמה קרקעות השתעבדו להלוואה. דיון אחד הוא על מטלטלים ודיון שני על קרקעות. כאשר יש דיון על מטלטלים ועל קרקעות יחד, דנים בנפרד על הקרקעות ועל המטלטלים, ואם הלווה מודה במקצת מטלטלים - הוא חייב שבועה. כאשר מישהו מודה בחוב שיש עליו שעבוד קרקעות, אם נוציא את הקרקעות מהדיון, הוא מודה במקצת - וחייב שבועה. בתירוץ של הגמרא לשיטת רבי חייא, הגמרא מחדשת שכיוון שאי אפשר להפריד בין הדיון כמה הלווה חייב לדיון כמה קרקעות השתעבדו, שהרי הקרקעות השתעבדו לחוב, יוצא שההודאה של הלווה מחוברת לקרקעות, ולכן הוא נחשב כמודה בקרקעות והוא פטור משבועה. רב ששת אינו מסכים עם החידוש הזה אלא לדעתו שעבוד קרקעות אינו פטור משבועה. כיוון שההלכה היא כרב ששת, הרמב"ם לא פסק ששעבוד קרקעות פטור משבועה.

ראינו שהרמב"ם פוסק שמודה בדבר שאינו יכול לכפור בו - אינו נחשב מודה במקצת. יש שלוש מקרים ברמב"ם שרואים שהוא מחייב שבועת מודה במקצת, למרות שהלווה לא היה יכול לכפור:

א. עדים במקצת - המלווה תובע מאה, הלווה כופר הכל ועדים מעידים על חמישים. במקרה זה, הלווה משלם חמישים ונשבע על השאר, כדי שלא תהא הודאת פיו גדולה מעדות. במקרה זה, הלווה לא יכול לכפור במה שהעדים מעידים, אז ההודאה שלו לא אמורה לחייב אותו שבועה, וממילא אי אפשר ללמוד שהעדות תחייב אותו שבועה.

ב. שני שטרות - כאשר יש למלווה שטר אחד על מאה ושטר שני על מאתיים, ושני כיתי העדים של שני השטרות הכחישו אחת את השנייה בעדות כלשהיא. במקרה זה, הלווה משלם מאה, כיוון שכת אחת של עדים פסולה, והמוציא מחברו עליו הראיה. בנוסף לכך, הלווה חייב שבועה כיוון שיש כאן עדים על מקצת. במקרה זה, הלווה לא היה יכול לכפור בזה שהוא חייב מאה, ולכן ההודאה שלו במאה לא אמורה לחייב אותו שבועה, וממילא אי אפשר ללמוד שעדות תחייב אותו.

ג. כתובה - אחרי גירושין במקום שלא כותבים כתובה, הבעל טוען שהאשה הייתה בעולה בנישואין, והוא חייב לה מאה, והאשה טוענת שהייתה בתולה והוא חייב לה

מאתיים. הבעל משלם מאה ונשבע שבועת מודה במקצת. במקרה זה, הבעל לא היה יכול לכפור בזה שהוא חייב מאה, ולמרות זאת הוא נשבע שבועת מודה במקצת.

קשה, איך הרמב"ם מחייב שבועה במקרים שהלווה אינו יכול לכפור? נראה שההסבר הוא, שכל מה שמודה במה שאינו יכול לכפור בו אינו נחשב מודה במקצת זה כאשר לא היה צריך את הדיון בשביל לחייב את הלווה במה שהוא מודה בו. כאשר החיוב נובע מבית הדין - הלווה חייב שבועה. ההוכחה לזה היא, שמודה במקצת אינו יכול לכפור בו אחרי שהודה, ולמרות זאת הוא חייב שבועה. רואים שכאשר החיוב נוצר מהדיון בבית הדין הלווה חייב שבועה.

במקרה של עדים במקצת, לא היה שום חיוב בלי הדיון בבית הדין. רק זה שבית הדין קיבל את העדות יוצר את החיוב. במקרה של שני שטרות, החיוב של הלווה לא היה ברור בלי דיון, כיוון שהיה ערעור על העדים. רק הפסק של בית הדין מכוח זה שהם ראו את שני השטרות יחד יצר את זה שהלווה חייב מאה, וממילא אי אפשר לטעון שאחד מהשטרות אינו חלק מהדיון. בכתובה היה דיון האם האשה הייתה בתולה או בעולה, שזה שני חיובים שונים, אחד של מאה ואחד של מאתיים שרק אחד מהם נכון, ולכן זה כמו שני שטרות שרק אחד מהם כשר.